UCLA
Archive of the Yiddish Literary Journal Kheshbn

Title
Di Eybike Yerushalayim / The Eternal Jerusalem

Permalink
https://escholarship.org/uc/item/3qx345fv

Journal
Archive of the Yiddish Literary Journal Kheshbn, 91(1)

Author
Sarah Rafalin-Lainer, Sore Rafalin-Layner /

Publication Date
1978

Copyright Information
Copyright 1978 by the author(s). All rights reserved unless otherwise indicated. Contact the author(s) for any necessary permissions. Learn more at https://escholarship.org/terms

Peer reviewed

eScholarship.org Powered by the California Digital Library
University of California

שרה ראַפאַלין־ליינער

די אייביקע ירושלים

געווידמעט דעם לערער פון דורות, ר׳ אברהם גאָלאָמב, מיט טיפער פאַרערונג — צו זיין 90סטן געבוירן־טאָג.

די וועלט פאַרגינט אונדז ניט

ירושלים, ווי ישראל בכלל, איז אַן אַקטועלע טעמע, וואָס גייט ניט אַראָפּ פון סדר היום, אַ טעמע וואָס פאַרנעמט אומעטום דעם אויבן־אָן. די וועלט פאַרגינט ניט און וויל מיט כוח אָדער דורך פאַרשיידענע שפּיצלעך אַוועקרייסן ירושלים פון די ייִדן. איז כדאי און צייטלעך אַ קוק צו טאָן אין דער געשיכטע פון ירושלים, איר באַדייטונג פאַר אונדז ייִדן; וואָס אייגנטלעך שטעלט זי מיט זיך פאָר און וואָס פאַר אַ ראָלע האָט זי געשפּילט אין פאַרלויף פון אַלע דורות און שפּילט ביזן הייַנטיקן טאָג.

ירושלים איז פאַרבונדן מיטן ייִדישן פאָלק פון די ערשטע צייטן פון אונדזער געשיכטע. זי האָט דורכגעמאַכט דעם לאַנגן צעטל פון ליידן און טיילט דעם זעלבן גורל ווי דאָס ייִדישע מאַרטירערפאָלק. בייזע ווינטן פון דער וועלט האָבן אויף איר שטורמיש געבלאָזן, ווינטן פון טומאה און טייוולאָנישער שנאה צו ישראל. וויפל מאָל איז זי פאַרמשפּט געוואָרן צום טויט צוזאַמען מיטן פאָלק; אָבער זי האָט געהאַט די „חוצפּה" ניט צו וועלן אונטערגיין. אַ געפּייניקטע, אַ פאַרוווּנדעטע, אָבער אַ שטאָלצע האָט זי טראָציק איבערגעחזרט: „לא אָמות כי אחיה". האָבן ייִדן זיך געגרויסט און שטאָלצירט מיט איר און זי באַזונגען מיט אַ רעליגיעזן ציטער און זי פאַרהייליקט.

אמת, אַלע פעלקער גרויסן זיך און שטאָלצירן מיט זייער הויפּטשטאָט. אַלע פעלקער דערציילן לעגענדעס וועגן איר גרינדונג. געבויט בלויז צו דערמאָנען רוים מיט דער מעשה פון רעמוס און ראָמולוס, די צוויי פאַרלאָזטע צווילינג־ברידער, זין פון דעם מלחמה־גאָט, מאַרס. אויפן פּלאַץ וווּ איינער האָט געהרגעט דעם צווייטן, אויפן אָרט פון אַ ברודער־מאָרד איז רוים, די גוישע הייליקסטע שטאָט, געגרינדעט געוואָרן.

ווערט טאַקע רוים באַזונגען דורך די לאַטיינישע פּאָעטן, אַרויסהייבנדיק זי ווי דער סימבאָל פון זייער מיליטערישער דעראָבערונג, פון זייער פּאָליטישער און שטאַטסמענערישער אָרגאַניזאַציע־פעיקייט וואָס האָט געהאַלטן אין קלעם די אַרומיקע פעלקער.

אין גריכנלאַנד ווערט ספּאַרטאַ דערמאָנט ווי די פאַרהערלעכונג פון פיזישער קראַפט און קערפּערלעכע פאַרמעסטונגען. די מאָדערנע אָלימפּיאַדעס ציען זייער שורש פון דאָרטן. אַטענס ווערט באַזונגען ווי די גלאָריפיקאַציע פון עסטעטיק, אין קונסט, סקולפּטור און פילאָסאָפיע, אָבער עס איז אַלץ געווען אַ מין חיי־שעה; זיי זיינען אויפגעקומען און אַ גלאַנץ געטאָן אין זייער תקופה. כ׳וויל חלילה ניט מיניימיזירן זייער חשיבות; אַוודאי האָבן זיי געהאַט אַ געוואַלדיקע השפּעה אויף דער וועלט פון יענער צייט; אַוודאי איז עס אויך איצט אַ טעמע פאַר ליטעראַרישע און פילאָסאָפישע פאָרשונגען אפילו: תלמוד רעדט זיך וועגן די חכמי אתונא. נאָר וויפל מענטשן ווייסן און דערמאָנען האָמערן, זיין איליאַדע און אָדיסייע... אָדער ווירגיל מיט זיין ענעידא? פון זייערע מעכטיקע אימפּעריעס זיינען פאַרבליבן בלויז רואינען, וואָס מען באַוווּנדערט אין די מוזעען.

ירושלים אָבער איז אַ קלאַס פאַר זיך. זי איז איינציק, אייגנאַרטיק און שיינט אַרויס אַליין, אַנדערש פון אַלע שטעט. ירושלים אָטעמט מיט נצחיות, מיט אייביקייט, ווי די משנה זאָגט: „והנצח זו ירושלים." (מסתא ברכות נח, ע"א).

דער אורשפּרונג

דער אָנהייב פון דער געשיכטע פון ירושלים איז פאַרטונקלט און איינגעהילט אין אַ נעפּל. פון די אַרכעאָלאָגישע אויסגראַ־

בונגען (תל־אל־אמרנה 1887 און אין אוגרית 1928) דרינגט מען אַרויס, אַז ירושלים איז שוין געווען אַ וויכטיקער ישוב מיט 4000 יאָר צוריק. עס איז אינ־טערעסאַנט אַז דער נאָמען ירושלים ווערט אין חומש בכלל ניט דערמאָנט, אָבער אַן איזאָלירטער עפּיזאָד, פאַרטונקלט אין סודות פון פּרעהיסטאָריע, וואָס איז יאָ רעקאָרדירט אין חומש (בראשית יד) פירט אונדז אַריין אין דער אַטמאָספערע פון ירושלים, אין איר גייסטיקן קלימאַט, גלייך ביים אָנהייב פון אונדזער פּאַטרי־אַרכאַלער פּעריאָדע. עפּעס אַ מיסטעריע־זער מלכי־צדק גייט אַרויס באַגעגענען אונדזער שטאַם־פאָטער אבר(ה)ם מיט ברויט און מיט ווייַן, ווען אברהם קומט צוריק פון דער דערפאָלגרייכער אַקציע, נאָך דעם ווי ער האָט באַזיגט די 4 מלכים וואָס האָבן געהאַלטן געפאַנגען זיין פּלי־מעניק לוט. אברהם און מלכי־צדק שליסן דאַן צווישן זיך אַ בונד פון פריינדשאַפט. מיר ווייסן ניט ווער דער מלכי־צדק איז, מיר ווייסן ניט זיין יחוס און ניט זיין אָפּ־שטאַם. ער האָט אָבער יחוס עצמו און טראָגט צוויי קרוינען: דער חומש זאָגט יאָקאָניש, אַז ער איז „מלך שלם" און „כהן לאל עליון", ד"ה, דער הויפּט־כהן פון זיין פּאַנטעאָן. די מחקרים, די יודעי־דבר אידענטיפיצירן שלם מיט ירושלים.

דאָס ערשטע מאָל וואָס עס ווערט דער־מאָנט דער נאָמען ירושלים איז אין ספר יהושע. ביים כיבוש ארץ כנען נעמט יהושע איין יריחו (חברון, לכיש, עגלון). די שטעט ע י און גבעון קאַפּיטולירן; ער באַזיגט דעם קעניג אדוני־צדק, מלך ירו־שלים, אָבער די שטאָט פאַרבלייבט אין די הענט פון אירע ביז־דעמאָלטיקע איינ־וווינער, די יבוסים. *)

ערשט ביים אורשפּרינג פון דער מלכות תקופה (הגם ניט ביי שאולן) אין די צייטן פון דוד המלך, ווערט ירושלים דירעקט פאַרבונדן מיטן יידישן פאָלק, און שליסט איין אין זיך דריי טויזנט יאָר יידישע געשיכטע.

דוד המלך דעראָבערט די שטאָט (פון די יבוסים). ער פירט אַריבער קיין ירו־שלים די גאַנצע אַדמיניסטראַציע פון דער מלוכה, און אַלע מלוכהשע אנגעלעגנהייטן פון דער ביז־איצטיקער צייטווייליקער רעזידענץ, חברון, און ער קרוינט ירושלים ווי די הויפּטשטאָט פון זיין קעניגרייך, עיר הבירה, און רופט זי אָן אפילו מיט זיין נאָמען: „וילכד דוד את מצודת ציון" — עס מיינט די פעסטונג פון ירושלים... „וישב דוד במצודה, ויקרא לה עיר דוד". (שמואל ב, ה־ט).

דאָס איז געווען אַ געניאַלער אַקט פון גרויס־פּאָליטישער וויכטיקייט, וואָס האָט געהאָלפן דודן צו צעמענטירן די ביז־איצט לויז־פאַראייניקטע שבטים אין איין גאַנ־צער פּאָליטישער איינהייט, אין איין פאָלק. אָבער דורך מאַכן ירושלים פאַר דעם מלוכהשן צענטער, באַפעסטיקט דוד זיין פּאָליטישע פּאָזיציע, ווי דער מלך פון דעם גאַנצן פאָלק, אויסמיידנדיק אַזוי אַרום די קריגערייען און רייבונגען צווישן די שבטים, וואָס יעדער איינער פון זיי וואָלט געוואָלט האָבן די הויפּשטאָט אין זיין טע־ריטאָריע. ירושלימס געאָגראַפישע פּאָ־זיציע האָט צו דעם צוגעהאָלפן, ערשטנס ווייל זי געפינט זיך אין צענטער פון לאַנד, אין מיטן צווישן די צפונדיקע און דרומ־דיקע שבטים; און צווייטנס, וואָס זי איז געווען אויסערן תחום פון יעדער נחלה, וואָס די שבטים האָבן באַקומען ווען יהושע האָט איינגעטיילט דאָס לאַנד. די גמרא זאָגט אין מסכת יומא (יד, ע"א): „ירושלים לא נתחלקה לשבטים". דערפאַר טאַקע באַלאַנגט ירושלים צום כלל ישראל, און קיין שבט אָדער קיין משפּחה קען ניט זאָגן אַז ער האָט אַ גרעסערן חלק אין איר.

דוד המלך פירט אויך אַריבער קיין ירושלים דעם ארון הברית מיט די לוחות, וואָס איז געשטאַנען זינט עלי הכהן אין קרית יערים. דער ארון הברית האָט סימ־באָליזירט דעם בונד צווישן פאָלק און זיין גאָט. ער טוט עס אין אַ פייערלעכער צע־רעמאָניע, דראַמאַטיזירט דורך געזאַנג, טענץ און רעציטאַציעס פון זיינע אייגענע שאַפונגען (תהלים), אַליין אַ פּאָעט און מוזיקער, וואָס טראָגט דעם טיטל „בעים

---

*) די צוויי אויבן־דערמאָנטע מלכ־ים פון שלם־ירושלים: מלכי־צדק און אדוני־צדק, האָבן אין זייער נאָמען דעם באַ־באַשטאַנדטייל צ ד ק — אַ רמז וואָס די שטאָט שטעלט מיט זיך פאָר.

זדירות ישראל״. ס׳איז געווען אַ פֿאָלקס־יום־טוב וואָס האָט געמאַכט אַ קאָלאָסאַלן איינדרוק אויפֿן פֿאָלק. אַזוי קריגט ירושלים איר היסטאָרישע, נאַציאָנאַלע און אויך איר רעליגיעזע חשיבות און ווערט דער צענטער פֿון מלכות ישראל.

ווען שלמה המלך, דודס זון, נעמט איבער די מלוכה און בויט אויס דעם בית־המקדש, (דודן איז עס ניט געווען באַשערט צוליב די פֿילע מלחמות וואָס ער האָט געפֿירט), ווערט דער סטאַטוס פֿון ירושלים נאָך מער דערהויבן, ווי דער גייסטיקער צענטער, צו וועלכן די אויגן פֿון גאַנצן פֿאָלק זיינען געווענדעט. און אַזוי איז זי פֿאַרבליבן ביזן היינטיקן טאָג. דאָס איז געווען דער וויכטיקסטער אַקט פֿון שלמה המלך.

דאָס בויען דעם בית המקדש האָט געדויערט 7 יאָר; עס זיינען באַנוצט געוואָרן די טייערסטע מאַטעריאַלן (צעדערבוימער פֿון לבנון, פֿיל גאָלד און זילבער) און דער בנין איז באַוווּנדערט געוואָרן צוליב זיין פּראַכט און רייכקייט. אימפּאָזאַנט און איינדרוקספֿול איז געווען אויך דער חנוכת הבית, וואָס האָט זיך געצויגן 2 וואָכן אין אָנוועזנהייט פֿון פֿאָלק און אויך אין אָנזיכט פֿון דיפּלאָמאַטישן קאָרפּוס, וואָס איז זיך צונויפֿגעקומען קיין ירושלים בייצווווינען די פֿייערונג, ווען שלמה המלך האָט דורך תּפֿילות און גאָטעסדינסט געווידמעט דעם טעמפּל צו גאָט און איבערגעפֿירט דעם ארון הברית אין קדשי־הקדשים.

דער בית־המקדש איז געבויט געוואָרן אויפֿן הר המוריה, וואָס האָט אַ געוואַ־דיקן יחוס: דאָרטן איז פֿאָרגעקומען (לויט דער מסורה) דער עקידת יצחק — דער סימבאָל פֿון יידישן מאַרטירערטום.

די תּלמודישע אגדתא האָט וווּנדערלעכע לעגענדעס צו דערציילן. איינע אַזאַ לעגענדע דערציילט, אַז דער הר המוריה האָט זוכה געווען צו טראָגן אויף זיך גאָטס הויז, ווייל דאָרט איז פֿאָרגעקומען אַ דראַמאַטישער אַקט פֿון ברודער־ליבע און געטריישאַפֿט: צוויי ברידער האָבן געירשנט אַ שטיקל פֿעלד, וואָס ביידע צוזאַמען האָבן דאָס באַאַרבעט. נאָכן שניט האָבן זיי צעטיילט די סנאָפּעס אויף צוויי גלייכע חלקים און געלאָזט עס טריקענען אין פֿעלד. ביי נאַכט האָבן ביידע ניט געקענט שלאָפֿן, עפּעס ניט געווען צופֿרידן מיט זיך, דענקענדיק, אַז יעדער איינער האָט באַוואָלט דעם צווייטן.

איינער איז געווען אַ פֿאַמיליע־מאַן מיט קינדערלעך, דער צווייטער האָט געלעבט אַליין. דער בעל־משפּחה האָט געטראַכט: ס׳איז ניט ריכטיק פֿון מיר צו נעמען אַ גלייכן חלק ווי מיין עלטערער ברודער. אויף דער עלטער וועלן מיינע קינדער מיך באַזאָרגן מיט ברויט, אָבער מיין ברודער, ווער וועט אים שפּייזן?

דער צווייטער האָט געטראַכט, אַז זיין ברודער, דעם בעל־משפּחה, קומט מער, ווייל ער האָט צו שפּייזן אַ פֿאַמיליע; ס׳איז ניט יושרדיק צו נעמען אַ העלפֿט. און ביידע האָבן זיך אויפֿגעהויבן אין דער פֿינצטערער נאַכט, אַוועק אין פֿעלד און איבערגעטראָגן אַ טייל סנאָפּעס צו דעם צווייטנס חלק.

און וווּנדער איבער וווּנדער, אין דער פֿרי האָבן זיי געזען די זעלבע קופּעס ווי געווען. די צווייטע נאַכט האָבן זיי געטאָן דאָס זעלבע, אָבער איצט האָבן זיי זיך באַגעגנט, יעדער איינער טראָגנדיק די תּבֿואה צו דעם צווייטנס טייל. זיי איז קלאָר געוואָרן די מיסטעריע; זיי זיינען זיך געפֿאַלן אויף די העלדזער און זיך געקושט און געוויינט. אַ בת־קול האָט דאַן אויסגערופֿן: אויף דעם אָרט וועט געבויט ווערן דער בית־המקדש, אַ הויז פֿון שלום, ליבע און ברידערלעכקייט.

(פֿאַרגלייכט עס מיט דער לעגענדע פֿון דער אַנטשטייאונג פֿון רוים!). (ישראל קאָסטאַ, מקוה ישראל, 1851, זייט 30).

אין די צייטן פֿון שלמה המלך

אין די צייטן פֿון שלמה המלך האָט ירושלים, ווי גאַנץ ארץ ישראל, גענאָסן פֿון שלום. שלמה האָט ניט געדאַרפֿט פֿירן קיין מלחמות און האָט געקענט ווידמען זיינע כּוחות אין שטאַטסמענערישע פֿעאיקייטן צו אַנטוויקלען דאָס לאַנד אויפֿן עקאָנאָמישן געביט; ער האָט אַנטוויקלט דעם אינטערנאַציאָנאַלן מסחר, געבויט אַ קאָמערציעלן פֿלאָט; זיינע שיפֿן זיינען דערגאַנגען ביז אינדיע און אופֿיר; ער האָט געשלאָסן אָפּמאַכן מיט די גרויס־

מאַכטן פון יענער צייט און דאָס לאַנד האָט געגאָסן פון אינטערנאַציאָנאַלן אַנזען און פּרעסטיזש. „ויגדל המלך מכל מלכי הארץ לעושר ולחכמה" (דברי הימים ב, 9-22).

די שטאָט ירושלים איז געוואַקסן אין באַפעלקערונג, אין פּראַכטיקע בנינים, אין פּאַלאַצן און דערגאַנגען צו דעם הויכ־פּונקט פון איר גדולה. שלמה האָט זי געמאַכט צו מקדש מלך ועיר מלוכה. צו דעם האָט צוגעהאָלפן שלמהס פּערזענ־לעכער חן, ווי דער מלך, חכם מכל האדם, דער מחבר פון טויזנטער משלים און שירים. ער פלעגט זיצן אויפן טראָן און אויסגלייכן סיכסוכים און אויסטיילן גע־רעכטיקייט צו זיינע בירגער. (דער משפט מיט די צוויי פרויען און קינד).

דאָס איז געווען, וואָלט איך געזאָגט, די קאַמעלאָט עפּאָכע.

אַזוי ווי אין פּאָליטיש - מלוכהשין זין, אַזוי האָט זיך אויך אָנגעהויבן דער פּראָ־צעס פון אַנטוויקלונג פון ירושלים אין גייסטיקן און רעליגיעזן זין. דאָ האָט זיך אָנגעהויבן צו אַנטוויקלען דער יידישער וועלט־באַנעם; דאָ אין ירושלים ווערן גע־שאַפן און פאַרטיפט אונדזערע אייביקע רעליגיעזע, קולטורעלע און הומאַניטאַרע ווערטן פון מענטשן־ליבע, פון יושר און צדק. דאָ אין ירושלים האָבן געלעבט, גע־שאַפן און געווירקט גרויסע פּערזענלעכ־קייטן, גייסט־מענטשן, וואָס האָבן געוויי־טיקט צוזאַמען מיטן פאָלק. מיר באַגע־גענען שוין דאָ די נביאים. זיי שטייען אויף דער וואַך אָפּצוהיטן די סאָציאַלע גערעכטיקייט; זיי לערנען דאָס פאָלק די עטישע געזעצן פון דער תורה, צו העלפן דעם אָרעמאַן, צו באַשיצן דעם שוואַכן און הילפלאָזן. די נביאים זיינען געווען דאָס געוויסן פון פאָלק, צו וואָרענען און מוסרן ווו נאָר זיי פלעגן זען עוולות. ווי די שליחים פון גאָט, פלעגן זיי זיך ניט אָפּשרעקן אפילו פאַר די מלכים אַליין. ס'וויזט אויס, אַז פרייהייט פון וואָרט האָט שוין דאַן געהערשט ביי יידן. גענוג צו דערמאָנען נתן הנביא, וואָס וואַרפט די שווערע באַשולדיקונג צו דוד המלך גלייך אין פּנים אַריין, צוליב אוריה החתי און בת־שבע: „איש מות אתה"! אָדער אליהו הנביא דונערט צוליבן אומרעכט וואָס אַחאָב איז באַגאַנגען קעגן נבות היזרעאלי: „הרצחת וגם ירשת?!"

דאָ אין ירושלים הייבט זיך אָן אויסצו־קריסטאַליזירן די ריינע יידישע אמונה, דער ריינער מאָנאָטעיזם; מען הערט די דערהייבנדיקע און עקזאַלטירטע נבואות פון עמוס, ישעיהו, מיכה און אַנדערע, וועלכע רופן צו ירושלים, צום הר ה' אַלע אומות, צו ציון, ווי דער צענטער פון דעת ה', פון וואַנען גאָטס וואָרט שטראָמט אַרויס, און דער ג' פון ישראל ווערט דער ג' פון דער מענטשהייט. יהדות גייט אַרויס פון די ענגע, לאָקאַלע און אפילו ריין נאַציאָנאַלע גרענעצן און ווערט אוני־ווערסאַל; די יידישע אמונה קריגט איר אוניווערסאַלן, אַלמענטשלעכן פּאַרנעם. דאָ ווערט געשאַפן דער תנ"ך, וואָס איז פאַר אונדז אַ מורה דרך אויף וועלכן דער גרויסער תלמודישער בנין שפּאַרט זיך אָן.

דאָ אין ירושלים ווערט פּראָקלאַמירט פאַר דער גאַנצער וועלט די וויזיע פון אייביקן שלום פאַרן אַלמענטשלעכן גליק.

דער רוח ירושלים שוועבט אין דער לופטן און ירושלים ווערט אַ באַגריף, וואָס מיינט, צדק, שלום, גערעכטיקייט און מענטשלעכקייט:

„ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה".
— (ישעיה א, כ"ז).

אָדער:

„ושמתי משפט לקו, וצדקה למשקלת".
(ישעיה כח, י"ז).

אוודאי האָט ירושלים פאַרלאָרן אַביסל פון איר גלאָריע נאָך שלמהס טויט. ווען די מלוכה האָט זיך געשפּאָלטן אויף יהודה און שומרון; די 10 צפונדיקע שבטים האָבן זיך אָפּגעריסן און געגרינדעט אַ מלוכה פאַר זיך, האָבן די מלכי שומרון (צוליב פּאָליטישע טעמים) זיך באַמיט אָפּצורייסן די יידן פון ירושלים, און האָבן קעגן איר אוועקגעשטעלט אַנדערע שטעט מיט תנכישער חשיבות: בית־אל, שומרון, מצפּה, דן... אָבער עס איז זיי ניט געלונ־גען; ירושלים איז פאַרבליבן דער עיר הקודש, פאַר וועלכער עס איז באַשטימט אַ ספּעציעלער פּלאַץ אין יידנס האַרץ.

אפילו שפּעטער, אין דער העלעניסטי־שער תקופה, ווען עס זיינען אויפגעקומען

אַנדערע וויכטיקע צענטערס, האָט ירו־
שלים אַנגעהאַלטן איר צוויבער און צו־
ציאונגס־קראַפט. דער שטאַרקער און
חשובער ישוב איז אַלעקסאַנדריע, מצרים,
וואָס האָט געהאַט אַ קולטורעלע אויטאָ־
נאָמיע און געהאַט אפילו אַן אייגענעם
טעמפּל אין העליאָפּאָליס, דער מקדש חניו,
הגם פאַרוואָרצלט אין דער גריכישער
קולטור, איז דאָך געבליבן לאָיאַל צו דעם
איינציקן צענטער אין ירושלים, און האָט
אַנגעהאַלטן קאָנטאַקט מיט אים. פון צייט
צו צייט פלעגן זיי עולה־רגל זיין קיין
ירושלים און פלעגן שיקן מתנות צום
בית המקדש.

ווי דער מיטאָלאָגישער פויגל

ירושלים האָט דורכגעמאַכט פאַרשיי־
דענע גילגולים; זי האָט געהאַט תקופות
פון אויפקום און אויפשוווּנג, גלאַנץ און
גלאָריע, בנין און יצירה; אָבער אויך
ירידות, אומקום, חורבן און פאַרניכטונג.
און יעדעס מאָל שטייט זי אויף ווידער
צום לעבן, ווי דער מיטאָלאָגישער פויגל,
דער פעניקס, וואָס ווערט פאַרברענט און
שטייטאויף פון זיין אַש ווידער צום לעבן.

ירושלים האָט געהאַט צוויי אויפטרייס־
לענדיקע נאַציאָנאַלע קאַטאַסטראָפעס, בע־
סער געזאָגט — דריי. דער חורבן פון
ערשטן בית־המקדש דורך בבל (586
פאַר דער צייט־רעכענונג), דער חורבן פון
בית שני דורך רוים (יאָר 70). טיטוס
האָט צעשטערט ארץ ישראל, פאַר־
ברענט דעם בית המקדש, פאַרשוועכט און
חרוב געמאַכט ירושלים און פאַרטריבן אַ
גרויסן טייל פון פאָלק אין גלות אַריין.
די דריטע קאַטאַסטראָפע איז געווען דאָס
פאַלן פון דער ביתר פעסטונג אין בר־
כוכבאס אויפשטאַנד, וואָס האָט געלאָזט
כמעט יידן־ריין די שטאָט (135).

ירושלים איז זינט דאַן געווען אין די
הענט פון פאַרשידענע פעלקער און פאַר־
שידענע רעליגיעס: געצנדינער — גריכן
און רוימער; קריסטן — ביזאַנטינער און
קרייציגלער, מוסולמענער, מאַמעלוקן,
טערקן, ענגלענדער און אַראַבער. אַלע
האָבן זיך געריסן פאַר דער שטאָט און אין
די רייסערייען איז פאַרגאָסן געוואָרן טייכן
יידיש בלוט. אַלע האָבן זי געוואָלט אַרויס־
רייסן פון יידישן זכרון, אויסמעקן יעדן
זכר פון בית המקדש און אָפּמעקן זי פון
דער מאַפּע. אַדריאַנוס קיסר האָט אפילו
געביטן איר נאָמען, אָנרופנדיק זי „עלי
קאַפּיטאָלאָנאַ" און האָט אַריבערגעפירט
די הויפּטשטאָט פון ארץ ישראל פּראָווינץ
(פּאַלעסטינאַ) קיין צעזאַריאַ. די פרעמדע
פעלקער האָבן צעאַקערט די שטאָט, פאַר־
וויסט און פאַרפּינצטערט, ווו פוקסן זיינען
אַרומגעלאָפן (לויט דער אגדה פון רבי
עקיבא).

אָבער די שטאָט איז פאַרבליבן געטריי צו
איר פאָלק, ווי זי וואָלט אויסגעשפּיגין די
פרעמדע דעראָבערער. ניט אומזיסט רופט
זי זיך אַן קריה נאמנה (געטרייע שטאָט—
איינע פון אירע 70 נעמען). זי איז גע־
בליבן געטריי צו אירע זין, פונקט ווי
אירע זין און טעכטער זיינען געבליבן גע־
טריי צו איר, ביזן היינטיקן טאָג.

יאָ, די שטאָט איז פאַרהייליקט אויך
ביי די קריסטן און מוסולמענער, אָבער
פאַר זיי איז זי נאָר אַ דערינערונג פון אַ
רעליגיעזן עפּיזאָד פון דער פאַרגאַנגענ־
הייט. די קריסטן האָבן דאָך אָנגענומען
רוים פאַר זייער הייליקסטער שטאָט; די
מוסולמענער ווענדן זייערע אויגן צו מעקאַ
און מעדינאַ אין סאַודי אַראַביע. פאַר אונדז
איז זי אַן אייביקער רעליגיעזער אָבער
אויך נאַציאָנאַלער קנין, וואָס נעמט אַרום
דעם היינט אַזוי גוט ווי דעם נעכטן און
דעם מאָרגן, אַלע פאַרגאַנגענע דורות און
אַלע צוקונפטיקע דורות. דער עבר און
דער עתיד זיינען פאַרפלאָכטן און איינ־
געוויקלט אין דעם היינט, און ביידע זיינען
אַקטועל, וועזנטלעך און היינטצייטיק.

און ווען יידן האָבן פאַרלוירן זייער
לאַנד, זייער טעריטאָריע און פּאָליטישע
אומאָפּהענגיקייט, די ערדישע ירושלים,
די מלוכהשע, מיט אירע פיזישע אייגנ־
שאַפטן און געאָגראַפישע גרענעצן, מיט
אירעוואָכעדיקע, טאָג־טעגלעכע מדינהשע
פּראָבלעמען און זאָרגן, ירושלים של מטה,
האָבן זיי אָבער אויפגעהאַלטן אין זייער
האַרץ און נשמה און אין זייער געדעכעניש
די הימלישע ירושלים, די גייסטיקע, ווי
אַ שטאָט פון חכמה, תורה און וויסן, פון

קולטור און יצירה, פון נשמה־יתירהדיקייט — ירושלים של מעלה. יידן האבן זיך קיין מאל ניט אפגעזאגט פון ירושלים, נאר די רישעות פון דער וועלט און די יידן־שנאה האט זיי ניט צוגעלאזן צו איר, האבן זיי געזוכט טרייסט אין ירושלים של מעלה און האבן אין איר געגלויבט. און געבענקט האט מען נאך דיביידע געשטאלטן פון ירושלים. דוכט זיך פארשידענע באגריפן, צוויי מאדוסן וואס זיינען ווייט איינע פון דער אנדערער, צוויי קעגנגעזעצטע שטאנדפונקטן, הימל און ערד. אבער אין דער אמתן באהעפטן זיי זיך ביידע, גייען אריבער דעם תהום איינע אין צווייטן, דאס רעאלע און דאס אידעאלע, וואס דערגאנצן זיך אין איין שלימותדיקער הארמאניע, און ביידע דארפן מאכן ירושלים פארן עיר שלם — עיר שלימה, א גאנצע, א פערפעקטע.

זיינען יידן געגאנגען אין גלות אריין, האבן זיי מיטגענומען די שכינה מיט זיך, (שכינתא בגלותא — ווי די מיסטיקער לערנען). איז די שכינה אויך געווען נע ונד, און אפגעריכט גלות, פונקט ווי דאס פאלק, און געוואנדערט איבער דער וועלט און געקלאפט אין פרעמדע טירן, צוזאמען מיט די יידן. האבן יידן זיך באמיט אויפצוהאלטן ירושלים של מעלה, האט מען געבויט פאר איר צייטווייליקע היימען אין דער פרעמד, האט מען אויפגעשטעלט צענטערס אין סורא, פומפדיתא און נהרדעה (בבל), שפעטער אין ווארמס, מאינץ און שפייער, קארדאווא און לעדא, נאך דעם אין ווילנע און לובלין, סלאבאדקע און וואלאזין — אומעטום א מקדש מעט — „בית היוצר לנשמת האומה, ווי ביאליק רופט עס אן. מיר ווייסן וואס עס איז פון זיי געווארן. האט געזאגט די שכינה: „לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה".

סימבאל פון יידישער בענקשאפט

„זיינען יידן כמעט צוויי טויזנט יאר געוועזן דערוויטערט פון דער מוטער ציון, אבער האבן ניט אויפגעהערט צו חלומען וועגן איר. האבן זיי געקלאגט אויפן חורבן, זיך פארגעשטעלט ציון ווי א וויסטע אלמנה. אנגעטאן איר טרויער־קליידער, האבן זיי אפגעריכט חצותן, אפילו געלערנט וועגן קרבנות, הגם קיין מזבח איז שוין לאנג ניט געווען, און אנדערע „מצוות התלויות בארץ." זיי האבן אויפגעהאלטן ירושלים אין זיכרון וואך און לעבעדיק. אזוי ווערט ירושלים איינגעוועבט און איינגעשפונען אין דער יידישער פסיכיק און ווערט דער סימבאל פון יידישער בענקשאפט צו ציון און שטרעבונג צו איר ווידער־אויפלעבונג.

און אויב יידן האבן ניט געקענט לעבן אין הייליקן לאנד, האבן זיי געוואלט כאטש שטארבן אין ארץ ישראל. א בייספיל: רבי יהודה הלוי, וועלכער פארשיכורט מיט חיבת הארץ, האט אזוי הערלעך געזונגען זיין ציון־ליד און זינגענדיק אזוי האט ער זיך געלאזט אויפן געפערלעכן וועג צו צוקומען צום הייליקן לאנד, צו קושן די ערד פון ירושלים. דארטן, ווי די לעגענדע דערציילט, איז ער צעטראטן געווארן פון אן אראבישן רייטער אויף א פערד.

א סך פון די וואס האבן ניט געקענט שטארבן אין ארץ ישראל, האבן זיך באזארגט כאטש מיט א זעקעלע א"י ערד אין קבר אריין. פרץ האט עס אזוי וווּנדערלעך באשריבן אין זיין פאעמע „די דריי מתנות". דער ייד האט קאלט, סטאָאיש צוגעזען ווי די רויבער נעמען אוועק זיין געלט, זיין זילבער, זיין מיט שווייס אפגעשפארט פארמעגן, אבער ער ציטערט אויף מיט אלע פעדים פון זיין נשמה, ווען זיי רירן אן דאס זעקעלע ערד. ער ראנגלט זיך מיט זיי דאס צו באשיצן און ווערט דורך זיי דערהרגעט. קען א גוי דאס פארשטיין און באגרייפן? איש זר לא יבין.

אזוי האבן יידן געלעבט, געהאפט און געדאוונט. אונדזערע תפילות זיינען פיל מיט נאציאנאלע מאמענטן און שפיגלען אפ די בענקשאפט נאך ירושלים. זיי האבן ניט אויפגעהערט איבערצוחזרן די אלטע פאטישע שבועה פון תהלים (קל"ז): „אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני".

דורות נאך דורות האבן יידן פייערלעך אויסגערופן, מיט עקסטאז און כוונה: „לשנה הבאה בירושלים" אין די הייליקסטע מאמענטן פון אונדזערע נאציאנאלע

און רעליגיעזע ימים־טובים: פּסח ביים סדר און יום־כיפּור צו נעילה.

אַזוי האָט זיך אויפגעהאַלטן לעבעדיק דער נאַציאָנאַלער און רעליגיעזער געפיל און פאָלקס נשמה. דובנאָוו רופט עס אָן: דער סוביעקטיווער ווילן און נאַציאָנאַלער באַוווסטזיין פון פאָלק, וואָס האָט געדינט ווי אַ פאַקטאָר אויפצוהאַלטן די אייניקייט אין פאָלק.

ירושלים — דער נאָמען, ווי די פילאָלאָגן ווילן האָבן, הייסט עיר השלום, די שטאָט פון פרידן. ירושלים איז באַקרוינט מיט 70 נעמען און יעדער נאָמען דריקט אויס יידישע ליבשאַפט, קעגנזייטיקע טריישאַפט, וויזיע, הייליקייט און שיינקייט. „ירושלים של זהב", וואָס נעמי שמר האָט פאַרפאַסט און וואָס איז געוואָרן באַליבט ווי אַ צווייטער הימן, איז נאָר אַ טייל פון דעם כתר מלכות איבער דער אייביקער שטאָט, וואָס רופט צו שלום. פרויען פלעגן טראָגן אַזעלכע גאָלדענע שפּילקעס, וואָס האָבן געהייסן ירושלים של זהב, און רבי עקיבא האָט געשאָנקען זיין באַליבטער רחל אַזאַ שפּילקע.

ירושלים ווערט באַצייכנט מיט די אויסדרוקן: „כלילת יופי", „יפה נוף", „משוש כל הארץ" — די שמחה פון דער וועלט.

די אגדה זאָגט (קדושין מ"ט, ב'): צען מאָס שיינקייט איז געגעבן געוואָרן צו דער וועלט, 9 מאָס איז באַשטימט געוואָרן פאַר ירושלים און איין מאָס פאַר דער וועלט. ליידער, זאָגט די זעלבע אגדה, אַז 10 מאָס יסורים איז אַראָפּ אויף דער וועלט, פון וועלכע 9 מאָס איז באַשטימט געוואָרן פאַר ירושלים. ירושלים ווערט באַשריבן ווי דאָס הארץ פון ארץ ישראל און פון יידישן פאָלק. ווי דאָס הארץ, דער צענטראַלער אָרגאַן פון לעבן טראָגט און פילט דעם ווייטיק פון יעדן אבר אין גוף, אַזוי טראָגט אויס ירושלים אויף זיך אַלע יסורים פון לאַנד און אַלע פּיינען און ליידן פון פאָלק.

אַזוי איז ירושלים פאַרבונדן מיט אונדזער מאַרטיראָלאָגיע נאָך פון אַברהם אָבינוס צייטן, ווען ער איז געווען גרייט דורכצופירן די עקדה אויפן הר המוריה, און האָט אויסגעהאַלטן דעם עקזאַמען. זיינע קינדער האָבן אים נאָך איבערגעשטיגן, ברענענדיק טויזנטער עקדות, געלייטערט און געריניקט דורך יסורים.

אַזוי פיל אגדות, מדרשים, עקסטאַטישע זעונגען, רעליגיעזע און סעקולערע לידער פאַרנעמען זיך מיט ירושלים. די חז"ל שרייבן צו איר צו אירע ספּעציעלע אייגנשאַפטן; עס ווערט געזאָגט: אווירא דישראל מחכים — די לופט פון ישראל, און אַוודאי פון ירושלים, מאַכט קלוג דעם מענטשן. (ירושלים כולל כל ארץ ישראל).

עס ווערן דערציילט וווּנדער־מעשיות וועגן די קינדערלעך פון ירושלים, זייער שאַרפזיניקייט און לעבנס־חכמה.

די לופט פון דער שטאָט באַאיינפלוסט אירע איינוווינער און ווירקט אויף זייער טעמפּעראַמענט.

אין ישראל זאָגט מען, אַז מען קען גלייך דערקענען צי אַ ייד איז פון ירושלים אָדער תל־אביב. די תל־אביבער יידן היצן זיך און קאָכן זיך, דערפאַר איז דאָרטן כמסינים; אָבער אַ ירושלמי גייט לאַנגזאַם, באַזאָכט, רואיק, פאַרטאָן אין סוגיות חמורות און איז שטאָלץ, ער בלאָזט זיך, דערפאַר איז דער קלימאַט פון ירושלים קיל און אנגענעם.

נאָך אַנדערע סגולות ווערן צוגעשריבן צו ירושלים (עומדים צפופים ומשתחוים רווחים).

קורץ, אַלץ וואָס האָט אַ שייכות צו ירושלים איז באַהויכט מיט אַ געפיל פון קדושה, אפילו די שטיינער און די ערד.

און דער כותל המערבי? אַ וואַנט פון שטיינער, אָבער שטייט ווי אַן עדות פאַר די אַלע יאָרן פון יידישער אמונה און בטחון. וויפל יידישע טרערן זיינען פאַרגאָסן געוואָרן פאַרן כותל אין די אַלע יאָרן? וויפל שווערע געמיטער און סודות זיינען פאַרטרויט געוואָרן צו דער שטיינער וואַנט. מען זאָגט, אַז די שטיינער זיינען פאַרגליווערטע טרערן. וויפל צער און ווייטיק האָבן יידן איבערגעלעבט, ווען דער וועג צום כותל איז פאַר זיי געווען פאַרשפּאַרט; ווען ירושלים איז געווען צעטיילט און צעריסן, ווי דאָס ליד זאָגט: „ובליבה חומה" — אין איר האַרצן אַ וואַנט — דער מאַנדלבוים טויער; אוןביידע

טיילן האָבן געלעכצט אײנע צו דער אַנדערער, ווי די הערצער פון צוויי געליבטע, געוואַרט אויפן מאָמענט זיך צו פאַראייניקן, און געחלומט זייער חלום פון ווערן איינס.

דער גרויסער טאָג איז געקומען

אין דער זעקס־טאָגיקער מלחמה האָבן די העלדישע בחורים פון צה״ל, אונטער אַ האָגל פון אַראַבישע קוילן, זיך אַרייַנגעריסן דורך דעם שער אריות, דעם לייבן־טויער, אין דער אַלט־שטאָט, צום הר־הבית; זיי האָבן געקעמפט ווי לייבן, באַפרייט דעם כותל המערבי, פאַרנומען די אַלט־שטאָט און פאַראייניקט ביידע טיילן פון ירושלים אין איין שטאָט, ווי דער תהלים זאָגט: „עיר שחוברה לה יחדיו״— אַ שטאָט וואָס באַהעפט זיך אין איינעם.

און דער נס איז געשען.

דאָס איז געווען אַ דראַמאַטישער מאָמענט. „אשרי העין ראתה כל אלה״— גליקלעך איז דאָס אויג וואָס האָט עס געזען און דער דור וואָס האָט עס דערלעבט! ווען הרב גורן, דער דעמאָלדיקער מיטערישער רב און גענעראַל איז אַרויפגעשפרונגען אויפן הר הבית און מיטן שופר בלאָזן אָנגעזאָגט אַלע טיילן פון דער וועלט די אַנטגילטיקע באַפרייונג פון ירושלים. די אַרויפגעצויגענע ווייס־בלויע פאָן האָט געפלאַטערט אין דער לופטן, און די קלאַנגען פון התקוה האָבן אָנגעפילט די לופט; און יידן, אַלט און יונג, האָבן זיך אַ לאָז געטאָן אין אַ באַגייסטערטן טאַנץ ביי דעם כותל. מען האָט געזונגען און געוויינט, זיך געקושט און געהאַלדזט, פאַרגעסן אַלע קריוודעס; אַ מין אַחדות ווי ביים מעמד הר סיני, „עם אחד בלב אחד״, אַחדות ביי יידן — דאָס אַליין איז אַ נס.

און די יונגע צנחנים, אויסגעמאַטערטע פון די שווערע שלאַכטן, האָבן געוויינט מיט טרערן פון פרייד און באַגייסטערונג. חיים חפר, דער באַליבטער פאָעט פון ישראל דערקלערט אין זיינער אַ פאָעמע: ווי קומט עס, אַזעלכע גיבורים זאָלן וויינען ווי קינדער? און ער זאָגט בערך אַזוי:

די וואַנט האָט געזען גאַנצע אַרמייען פאַרבייגיין; די וואַנט האָט געזען אימפעריעס אויפגיין און פאַלן, אָבער האָט קיין מאָל ניט געזען פאַראַשוטיסטן וויינען. דאָס איז דערפאַר, ווייל די 18־20 יאָריקע בחורים, געבוירענע אין דער צייט פון דער באַנייטער מדינה, טראָגן אויף זייערע יונגע פלייצעס צוויי טויזנט יאָר יידישע געשיכטע.

דאָס איז געווען דעם 28טן אייר. אייר איז איז אַ געבענטשטער חודש. די מדינה איז אויפגעשטאַנען ה׳ אייר, און אַלט־ירושלים מיטן כותל זיינען באַפרייט געוואָרן אין אייר. 28 מאַכט בגימטריה כח. אפילו דער טאָג איז סימבאָליש: כח פיזישער און גייסטיקער, גבורה און קדושה צוזאַמען. כח פאַר ירושלים, פאַר דער מדינה, פאַרן פאָלק ישראל. דער גרויסער טאָג פון יום ירושלים וועט פאַרבלייבן אויף אייביק אין אונדזער געשיכטע, און ירושלים אויף אייביק אין יידישע הענט. אַזוי איז אונדזער לוח באַרייכערט געוואָרן מיט אַ ערהויבענעם יום־טוב, מייט אַ פריידיקן יובילײ פאַר אַ גאַנצער, אומצעטיילבאַרער עיר הקודש, אונדזער שיינע, הייליקע, אייביקע בירת ישראל, אונדזער עיר הנצח.

זינט איר באַפרייונג אין די צערטלעכע מוטערלעכע הענט פון דער מדינה (אין משך פון די 11 יאָר), איז ירושלים אויסגעוואַקסן אין באַפעלקערונג און אַנטוויקלונג; אַ טראַנספאָרמאַציע, ממש אַ מעטאַמאָרפאָזיס איז פאָרגעקומען, וואָס האָט געבראַכט ברכה פאַר אַלע אירע איינוווינער, יידן ווי ניט־יידן צוגלייך.

ירושלים, עיר מלכים ונביאים, וווּ אונדזערע מלכים האָבן געקיניגט און אונדזערע נביאים האָבן צעטראָגן גאָטס וואָרט, פאַרלאָזט דורך צוויי טויזנט יאָר, האָט ווידער אויפגעלעבט און געוואָרן די שטאָט פון דער רעגירונג, פון כנסת, פון רבנות הראשות, פון בית הנשיא, בניני האומה, פון היכל הספר און העברעישן אוניווערסיטעט.

„כי ימין ושמאל תפרוצי (ישעיה נ״ד, ג׳) — זי האָט זיך אויסגעשפרייט מיט נייע שכונות. אין תנ״ך ווערט זי באַצייכנט פון טאָפאָגראַפישן שטאַנדפונקט ווי אַ שטאָט אַרומגערינגלט מיט בערג: „ירושלים הרים סביב לה״, ווי אַ דימענט איינגעפאַסט אין גאָלד, אַ צירונג וואָס